

КАНСТРУКЦЫІ ПАДОБНЫ НА / ПАДОБНЫ ДА: НОРМА І УЗУС

З’ява варыятыўнасці, як неаднаразова падкрэслівалі навукоўцы, уласціва сучаснай беларускай мове на ўсіх узроўнях, у тым ліку і граматычным. Паралельнае існаванне варыянтаў з цягам часу павінна прывесці (у ідэале) або да выцяснення аднаго з іх з актыўнага ўжытку, або да іх стылістычнага размежавання. Між тым, як сведчыць практыка, штучнае падтрыманне аднаго з варыянтаў можа не даць чаканага выніку.

У прапанаваным артыкуле размова пойдзе пра прыметнік *падобны* і яго кіраванне (прыназоўнік). Крыніцамі фактычнага матэрыялу сталі акадэмічныя граматыкі і тлумачальныя слоўнікі беларускай мовы, манаграфічныя працы беларускіх лінгвістаў, прысвечаныя граматычным пытанням, вучэбныя дапаможнікі па вывучэнні беларускай мовы ў школе на II і III ступені агульнай сярэдняй адукацыі і ў вышэйшых навучальных установах гуманітарных спецыяльнасцей, нацыянальныя карпусы беларускай, рускай і польскай моў, а таксама расшыфроўкі запісаў беларускамоўнага маўлення гарадской моладзі.

Аўтары сучасных школьных дапаможнікаў па беларускай мове арыентуюць вучняў на ўжыванне канструкцыі *падобны да*. Так, у дапаможніку для 8 класа сярод іншых адметных сінтаксічных адзінак пададзена канструкцыя *падобны да* і адзначана, што ў прыведзеных словазлучэннях «выразна выяўляецца нацыянальная спецыфіка мовы» [2, с. 43–44]. У заданнях для 9 класа прапануюцца прыклады сказаў, якія змяшчаюць таксама канструкцыю *падобны да* і яе граматычныя формы (розны род і лік). У 11 класе зноў закранаецца пытанне кіравання ў беларускай і рускай мовах, і ў заданні 70, якое пададзена як «тэарэтычны матэрыял у практыкаванні» [5, с. 2], рускаму варыянту канструкцыі *похожий на кого / что* (В. п.) адпавядае беларускі варыянт *падобны да каго / чаго* (Р. скл.) [5, с. 62]. Разам з тым, у канцы дапаможніка ў раздзеле «Спецыфіка сінтаксічных канструкцый у беларускай мове ў параўнанні з рускай» рускамоўнаму варыянту *похож на кого, на что* ўжо даюцца два адпаведнікі па-беларуску *падобны да каго, на што* [5, с. 243]. З такой падачы заканамерна вынікае выснова, што прыназоўнік *да* выкарыстоўваецца з адушаўлёнымі аб’ектамі (суб’ектамі), а прыназоўнік *на* – з неадушаўлёнымі.

У шэрагу вучэбных дапаможнікаў для абітурыентаў, а таксама дапаможнікаў для студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў сярод іншых прыкладаў спецыфіка кіравання (адносна рускай мовы) паказана і праз канструкцыю *падобны да каго / чаго* (род. скл.) [8, с. 44; 9, с. 320].

Значыць, у вучэбных дапаможніках для навучэнцаў агульнай сярэдняй і вышэйшай адукацыі перавага аддаецца канструкцыям *падобны да*, за выключэннем падручніка для 11-га класа, дзе канструкцыі *падобны*

да каго, на што размяжоўваюцца паводле выкарыстання ў іх адушаўлёнага / неадушаўлёнага аб'екта, з якім праводзіцца параўнанне.

Беларускія навукоўцы менш катэгарычныя ў сваіх працах адносна прыназоўніка пры прыметніку *падобны*: яны канстатуюць, што ў адным са значэнняў прыназоўнік *на* можа быць сінанімічны прыназоўніку *да*: «**НА**¹⁻²⁷ каго/што Він. Рэлят-эталон падобнасці: *Сын падобны на бацьку*. <...> Сін. да. Рус. *на кого/что*» [6, с. 67]; «прыназоўнік *на* (з формай вінавальнага склону) указвае на аб'ект падабенства: <...> *падобная на кінасцэнарый, падобны на вераб'я*» [11, с. 142; 12, с. 55]. Аднак у апошнім выданні «Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы» (2016) для прыназоўніка *на* адсутнічае значэнне, звязанае з указаннем на падабенства. Яно пададзена толькі для прыназоўніка *да*: «**11**. Ужыв. для абазначэння падабенства, блізкасці да каго-, чаго-н. *Падобны да бацькі*» [10, с. 205]. У акадэмічных працах больш ранняга часу, напр., «Беларускай граматыцы» (1986), адзначана, што пры выражэнні камплетыўных адносін прадуктыўнасць некаторых канструкцый з прыназоўнікам *на* колькасна саступае канструкцыям з прыназоўнікам *да* [3, с. 68]. У слоўніку-даведніку «Кіраванне ў беларускай і рускай мовах» (1991) Г.У. Арашонкава і В.П. Лемцюгова ўказваюць на магчымасць выкарыстання канструкцыі з прыназоўнікамі *да* і *на*: «**падобны** да каго-чаго, на каго-што, каму-чаму» [1, с. 167]. З гэтага можна зрабіць выснову, што канструкцыі *падобны на/ падобны да* разглядаліся лінгвістамі як варыянтныя, хоць і не раўназначныя па частотнасці ўжывання.

Што датычыць узусу, то зварот да нацыянальных карпусоў беларускай і суседніх моў – рускай і польскай – даў такія факты. У Нацыянальным корпусе рускай мовы на адпаведны запыт даюцца прыклады з канструкцыяй *похожий на* [7], у Нацыянальным корпусе польскай мовы прадстаўлена канструкцыя *podobny do* [13], у той час як у Беларускім N-корпусе канструкцыя *падобны да* з усімі сваімі граматычнымі формамі сустракаецца 5723 разы, а канструкцыя *падобны на* і яе формы – 5804 разы (парадак слоў вызначаны) [4]. Дадзены факт паказвае, што на аснове тэкстаў, змешчаных у Беларускім N-корпусе, ужывальнасць формаў з прыназоўнікамі *да* і *на* прыблізна роўная (з невялікай перавагай канструкцыі з прыназоўнікам *на*).

На аснове расшыфровак запісаў моладзевага гарадскога маўлення суадноснасць канструкцый *падобны да* і *падобны на* – 1:2. Напр., *Яна+ве+льмі падо+бная да ўкраі+ньскай, на+ват адно+лькавая, кане+шне*. (Інфармант нарадзіўся і жыве ў Мінску, адукацыю атрымліваў на рускай мове. Пачаў вывучаць беларускую мову ў старшых класах.) // *Ну я ні ве+даю, як гэ+та патлума+чыць, але+ вось на яго+ паво+дзінах было+ ба+чна, што+ ё+н ні падо+бны ні на аднаго+ чалаве+ка, яко+га я ба+чыў*. (Інфармант – мінчанін, размаўляе на беларускай мове з дзіцячага садка, сярэдняю адукацыю атрымліваў на беларускай мове. У паўсядзённых зносінах з дзяўчынай, бабуляй і дзядулем выкарыстоўвае рускую мову.) // *Каб не адбыва+лася вот такі+х вы+падкаў, я*

намага+юся выкарысто+ўваць мо+ву падо+бную на ту+ю, яку+ю выкарысто+ўваюць лю+дзі. (Інфармант нарадзіўся ў Мінску. У сям’і маці гаворыць па-руску, бацька – па-беларуску. З трох гадоў размаўляе па-беларуску, адукацыя была на беларускай мове, акрамя перыяду вучобы ва ўніверсітэце.) З-за нечастотнасці такіх канструкцый у зробленых запісах нельга пакуль дакладна сказаць, якая з іх (з прыназоўнікамі *на ці да*) дамінуе ў маўленні моладзі, але можна выказаць меркаванне, што абедзве яны будуць, і магчыма, у адносна роўных долях, як і ў пісьмовых тэкстах.

Падсумоўваючы, можна сказаць, што ў якасці нормы ў вучэбных дапаможніках для агульнай сярэдняй і вышэйшай школы перавага аддаецца канструкцыі *падобны да*, у той час як узус сведчыць пра іншае: рэальная практыка выкарыстання формаў з прыназоўнікамі *да і на* прыкладна аднолькавая (на матэрыяле дадзеных Беларускага N-корпусу і расшыфровак запісаў).

Літаратура

1. Арашонкава, Г.У. Кіраванне ў беларускай і рускай мовах : слоўнік-даведнік / Г.У. Арашонкава, В.П. Лемцюгова ; пад рэд. М.В. Бірылы, А.І. Падлужнага. – Мінск : Выш. шк., 1991. – 303 с.
2. Бадзевіч, З.І. Беларуская мова : Вучэб. дапаможнік для 8 класа [Электронны рэсурс] / З.І. Бадзевіч, І.М. Саматыя. – 2-е выд., перапрацаван. і дапоўн. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2015. – Рэжым доступу : <https://www.aversev.by/rus/skachat/belaruskaya-mova-8>. – Дата доступу : 21.09.2019.
3. Беларуская граматыка : У 2-х ч. Ч. 2. Сінтаксіс / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; Рэд. М.В. Бірыла, П.П. Шуба. – Мінск : Навука і тэхніка, 1986. – 327 с.
4. Беларускі N-корпус [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://bnkorporus.info>. – Дата доступу : 29.09.2019.
5. Валочка, Г.М. Беларуская мова : Вучэб. дапаможнік для 11 класа [Электронны рэсурс] / Г.М. Валочка [і інш.]. – 2-е выд., перапрацаван. і дапоўн. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2016. – Рэжым доступу : <https://www.aversev.by/rus/skachat/belaruskaya-mova-11>. – Дата доступу : 21.09.2019.
6. Канюшкевіч, М.І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : у 3 ч. / М.І. Канюшкевіч. – Гродна : Гродзен. дзярж. ун-т, 2008–2010. – Ч. 2. – 2010. – 619 с.
7. Национальный корпус русского языка [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://ruscorpora.ru/new/>. – Дата доступу : 29.09.2019.
8. Рамза, Т.Р. Сінтаксіс : Тэарэтычны курс : Вучэб. дапаможнік / Т.Р. Рамза ; Пад. агул. рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск : БДУ, 2003. – 202 с.
9. Сучасная беларуская літаратурная мова : вучэб. дапаможнік для студэнтаў устаноў выш. адукац. па філал. спецыяльнасцях / Д.В. Дзятко [і інш.] ; пад рэд. Д.В. Дзятко. – Мінск : Выш. шк., 2017. – 588 с.
10. Глумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : больш за 65 000 слоў / уклад. : І.Л. Капылоў [і інш.] ; пад рэд. І.Л. Капылова. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2016. – 968 с.
11. Шуба, П.П. Прыназоўнік у беларускай мове / П.П. Шуба. – Мінск : Выд-ва Беларус. дзярж. ун-та, 1971. – 224 с.
12. Шуба, П.П. Глумачальны слоўнік беларускіх прыназоўнікаў / П.П. Шуба. – Мінск : Нар. асвета, 1993. – 168 с.
13. Norodowy korpus języka polskiego [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://nkjp.pl>. – Дата доступу : 29.09.2019.